

SZÍNHÁZ

X. Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napok — a színház jegyében Kassán

Az előző kilenc alkalommal Fábry Zoltán számonkérő tekintete alatt az irodalom kérdéseiről gyűltek egybe tanácskozni Kassán. A jubileumi, a tizedik Fábry Napok a színház aktuális kérdéseire óhajtott szólni. És cselekedni is, mert a Magyar Területi Színház kassai Thália Színpada bemutatókkal szolgált. Hogy nemzetiségi és egyetemes közérzet, szakmai kérdések dolgában eleven és félreérthetetlen véleményét hallassa.

Kassán színházi étellel szavazni, s a színházról beszélni kivételes igazoltság. Amiről ugyan a szakmai beszélgetésen kevés szó esett, de sosem feledhető színház-történeti tény: az első magyar színházi újság, a Nemzeti Játékszíni Tudósítás 1830 decemberében Kassán jelent meg gróf Csáky Theodornak köszönhetően. 1833-ban a Bánk bán először Kassán kapott színpadot, innen indultak útnak Miskolc, Pest-Buda irányába az ekhós szekerek. A földrajzi-politikai áttagoltság után épp a tekintet tágitásának jegyében Kassa Čapek-ősbemutatók otthona. A Kassai Munkás kulturális rovatvezetője 1920 és 22 között az a Mácza János, akinek színház-elméleti munkássága máig nem épült be színházi tudatunkba, s ő az, aki 1922. május 1-én tömegjátékot rendez a város népkertjében. Kassa és a színház dolgában Kovács Miklós nyomán a Kassai Napló 1924. I. 31-i számát idézzük: „... úgy hallok, ki van mondva a szentencia, hogy kár ez érdeklődésért, s kár törődni a kassai magyar színházzal, mert maga a kassai magyarság nem törődik vele, nem áldoz érte, nem jár bele... ha valóban úgy állna, hogy sem mint közönség, sem mint áldozók nem érdemlik meg, hogy színházukkal törődjenek, akkor is törődni kellene ezzel a színházzal. Akkor is érdek volna, a csehszlovák republikának s kultúrájának érdeke, hogy Kassán, melyet a republika magyarsága az ő fővárosának tekint, álljon fenn magyar színház, sőt, jó magyar színház álljon fenn. Ha egyébként nem, hát kettőért. Először, hogy vonzásával befelé fordítsa és belül tartsa a magyar kultúrvágyakat. Másodsor pedig, kifelé, jogcímül az új republikának, amely ezzel is megmutatja, hogy igazán és mindenképp hazája kíván lenni minden népnek, melyet határaiba foglalt.” A bölcs, érvényességében el nem lobbant cikket Ignotus írta, midőn hullámoztak a kedélyek a kassai színház körül.

Kassa okán a hivatkozás nyomatakát említettük. Színház dolgában is az Idő töredékezettében lehet majd a folytatásról szólni. Mert ahogy az irodalomban, úgy a színházi életben is fagyos, télies esztendőök után következett el a harmadvirágzás. A Pozsonyi Állami Faluszínház keretében 1950-től magyar együttes is járhatta a magyarlakta településeket. Komáromban (Komarno) 1952 októberében kezdte el munkáját a Magyar Területi Színház, s 1953 januárjában Urbán Ernő Tűzkeresztesség című drámáját mutatta be. Ebből az együttesből vállalkozó kedvű fiatalok, s néhányan az előtűk járó generációból Beke Sándornak, a Budapesten frissen diplomázott rendezőnek a vezetésével, felsőbbeknek jóváhagyása után egy bútorszállító kocsin felkerekedtek, hogy évtizedek múltán Kassán újra színházat teremtsenek. A maguk erejéből, szülők, ismerősök, kassaiak, környező falvak né-

pének lelkes munkája eredményeképp egy szakközépiskola tornatermét építették át színházzá.

1970 tavasza óta itt játszanak, s innen indulnak Thália szolgálatában. Mi jellemezte a Beke Sándor jegyezte korszakot? Szűkös személyi állománnyal is a társulat realitására alapozott népszínházat teremtett. Olyat, aminőt nálunk a Déryné Színháznak lett volna küldetéses feladata. Sarkadi (Az elveszett paradicsom), Tamási (Az énekes madár, Vitéz lélek), Vörösmarty (Csongor és Tünde), Örkény (Tóték) szerepelt műsoron eyebekek között; kiváló előadásban játszotta O. Zahradnik Kinek üt a toronyóra? című művét, és Kassán mutattak be magyar nyelven először Vampilovot. Beke műhelymunkájába író, színész kollégáit bevonta; Gál Sándor Arbuzov Én szegény Maratomban című művét fordította le, Galán Géza Jan Solovič Kolduskalandját ültette magyar nyelvre. Mozdítani próbálta a szlovákiai magyar drámaírást, Gál Sándor mesejátékot, Lovicsek Béla társadalmi drámát írt a Kassai Tháliának. Bulvár és operett nélkül is lehet igényes közösségi szolgálaton alapuló népszínházat építeni — bizonyította Beke kassai éveiben. A világ klasszikus drámái terméséből olyan műveket mutatott be, amelyeket elbírt a társulat. Shakespeare-t képtelenség lett volna játszani. Goldoni Két úr szolgáját, Osztrovszkij Viharját viszont igényes előadásban vitték színre. Beke vendégszereplőket is hívott. Zsámbéki Gábor mint kaposvári rendező dolgozott Kassán, Szombathy Gyula pedig még szolnoki éveiben látogatott el a Tháliába. Beke igényes vállalkozásában ellehetetlenült. Okait talán nem ehelyűtt, s nálunk volna ildomos elemezni. A jövőre nézve is tanulságképpen. Sem Beke idejében nem volt, sem azóta nem önálló színház a kassai Thália, hanem a komáromi Magyar Területi Színház részlege. Minden szervezeti s technikai kérdésben döntő szó sok száz kilométerrel arrébb, a Duna menti városban mondatik ki. A szervezeti kötöttséggel is okolható tán, hogy míg a komáromi (Komarno) együttest folyamatosan láthatjuk magyarországi vendégszerepléseken, a kassaiak talán kétszer, s nagy csöndességben jártak hazánkban. Noha Miskolc óránál alig több gépkocsijárára van. (S ahogy a kassai Szlovák Nemzeti Színházzal szép és folyamatos kapcsolat van kialakulóban, úgy módot kellene találni a kassai Thália rendszeres vendégszereplésére is.)

Beke áttelepült Magyarországra, s művész (nem művészeti vezető, mert ez hivatali státusz) nélkül maradt a kassai társulat. Beke Sándor távozása után is láttunk előadásokat. Ernyedt, elgondolás nélküli produkciókat. S akik jegyezték: eyebekek között olyan magyarországi rendezők is, akiknek itthon se igen termett elismerés, de még színházi munkához is alig jutottak. Ám az adminisztratív és személyes kapcsolatok folyományaképp arra érdemesnek minősítettek, hogy több tízezer koronáért határokon túl magyar színházban dolgozzanak. Ne említsünk neveket, s azokat a harmad-negyed osztályú honi színészeket, akik ebben az árukapcsolásban vendégszerepelni utaztak Kassára, valamiféle „nemzetiségi színházmentés” nevetséges allűrjében tetszelegve. A mosolyogtató önhittségben a morális zavar jelentett igazi rombolást. Amikor is a kassaiak ilyenfajta vendégmunkások jelenlétében megalázott emberi és szakmai kishitűségben voltak kénytelenek dolgozni.

A hetvenes évek elejéről műsorfüzetek kerültek kezembe: a borítón az örök színház nevető-síró maszka, Nagy János kitűnő szobrászművész alkotása. Rajta Fábry Zoltán ígéje: Vox Humana.

Utóbb eltűnt az embléma.

S nem olvasható a hitvallás sem.

Szállodánkkal, a Slovannal szemközt megvásároltuk a november 19-i Új Szót; híradást se találtunk a Fábry Napok kezdetéről. Noha annak első színházi eseményéről, Örkény István Kulcskeresők című drámájának bemutatójáról beszámol a napilap.

Jóleső érzés elmondani, hogy más földrajzi tájak gyakorlatával ellentétben a távolról érkezettek is szíves és hivatalosnak tetsző fogadtatásban részesültek. És a szeminárium kérdései körül nem szorongó magányosságban tűnődhetünk, hanem teljes jogú hozzászólóként hallathattuk véleményünket.

Előzetesen a Fábry Napokat amolyan megszállott szakmai gyülekezetnek feltételeztük. Hogy kassaiak, komáromiak, színészek, rendezők, vezetők, kritikusok közösen óhajtanak tűnődni a gondokon. A színház előrehaladásának gondolatától vezetettve. S hogy cseh, szlovák, ukrán kollégák meghívásával teljes közösség vitatja meg a tennivalókat. Épp Fábry Zoltán jegyében. Hiányoztak szinte mindannyian. A színház életkérdése jelentett-e riogató tényezőt, avagy Fábry Zoltán személyisége? Nem tudható. Elmélyülésre, gondolkodásra biztató előadások hangzottak el pedig. Máté László Fábry és a színház kapcsolatához hozott új szempontokat, a kassai Thália rendezője és dramaturgja, Gágyor Péter és Szigeti László az időben érvényes, katarzist gyújtó színház társadalmi, esztétikai, lélektani szempontjairól gondolkodott igényesen. Tóth László költő könyvbe kívánczó tanulmányából hallottunk részleteket, melyben a szlovákiai magyar színjátszás ötvenes évekbeli helyzetét elemezte. A nyomtatott program Szilvássy Józsefnek a műkedvelő színjátszásról, Szeberényi Zoltánnak a szlovákiai magyar színikritikáról szóló expozéját is ígérte, ám a két felszólalás valamilyen okból elmaradt.

A beszélgetésen nagyon földközeli kérdésekről hallottunk. Így lett előttünk gondjaiban, vívódásaiban felfelé tekintő, céljaiban teljes az az élet, amit a szlovákiai magyar színházak és jó színházat teremteni akaró művészberek élnek. Mert társulatépítés ott bizony nehezen képzelhető el, ahová a Budapestre főiskolára küldött hallgatók nem térnek vissza. Sorolhatjuk a már nálunk ismerősen csengő neveket, ám csak egyet említhetünk, aki visszatért, ahonnan küldetett, s éli a több küzdelemmel, mint budapesti szerződéssel, televízió-, rádiós szerepekkel hivatkozó látványos életet. Marad hát utánpótlásnak a műkedvelő mozgalom. De hát egy-két hónap alatt több évtizede dolgozó társaságba beépíteni őket nem könnyű feladat, hanem évek munkája. Produkcióval pedig folyamatosan előállni — műsorrendi kötelezettség. Aki pedig főiskolai papírral nem rendelkezik, státuszban és fizetésben oly lefokozott besorolásra érdemesül, hogy mindennapi megélhetési gondokkal küszködik — hallottuk. Felmerült javaslatként, hogy végzettség nélkül is valamiféle igazolással mégiscsak a budapesti főiskola szolgáljon. Aligha járható út ez, vélekedünk a gondolattal kapcsolatban. Sokkal inkább a rugalmasság, a mindennapi gyakorlat bizonyító ereje volna szükséges ahhoz, hogy áttörje a ma tapasztalható adminisztratív akadályokat. Ahogyan nálunk Latinovitsék főiskolai papír híján nem juthattak rendezéshez, később a kedvező változás nyomán mármár túl sokan is élhetnek (és visszaélhetnek) a kívülről jöttek hivatásával. Hivatkozhatunk vajdasági példára is. Jó időn át Marosvásárhelyen és Budapesten tanultak és diplomáztak a majdani szabadkai és újvidéki színészek. Utóbb nagyon igazoló gyakorlat látszik kialakulni, hogy nem minden évben, de Újvidéken magyar színészosztály indul, az utánpótlás folyamatos biztosítására. Nem a kívülről való okoskodás, hanem a sikeres tapasztalat mondatja velünk, hogy a szlovákiai magyar színészképzés valamiféle otthoni hazai gyakorlatban a folyamatos és eredményes színészképzés inkább sikeresnek mutatkozna, mint külső segítségre hagyatkozva remélni az előrehaladást. Nemcsak ehelyütt kellene szólni arról, hogy a kassai tanácskozáson a magyarországi szakma is hallatta a hangját. Melegen tartósított elfogultságokból ízetlen perpatvar is kerekedett. A provincializmus igazi megnyilatkozásaképp. Szakmai lap főszerkesztő-helyettese, indulattól elszorultan még csak be se mutatkozott, mosolygató tárgyi tévedésekkel, kapkodó mondatokban hadakozott, csak hogy otthoni kollégájának ellent mondjon és gyanússá tegye. Egy másik, hazai felszólaló, a szépen fogalmazott kelet-európai példákra és összefüggésekre épített gondolatokból valamiféle gyanúsán értelmezhető programot vélt hallani. Nem szabadulunk hát lefokozó, a másikat kitudó rögeszméinktől. Önlefokozó győstörődés. És kicsinyesség.

Annyi egyetértés azért otthoniakra, vendégekre közösen sugárzott, hogy közösen vélik: a kassai Thália több nehéz esztendő után újolag perspektívát ígér. Gágyor Péter pedig diploma nélkül végzi munkáját. Komoly és kitűnő munkatárssal, Szigeti László dramaturggal. Erőtelmes és kemény közösségi színházat óhajtanak

művelni. Merőben más jelben, mint a komáromi együttes teszi. Örkény István Kulcskeresők és Kocsis István Bolyai című darabját láttuk, s egy külön való szíveség folytán Gombos Ilona előadta Kocsis István Árva Bethlen Kata című monodramáját is.

Az eddigi Kulcskeresők legjobb szcenikai elgondolását Kassán láttuk. Örkény gondolata színpadi látványi erővé is emelkedett és nemcsak eljátszott történetet láttunk. Az eddigi előadások színpadméretű szobában jelenítették meg a darabot. A látvány és történet tehát azonos volt önmagával. Gágyor Péter rendezésében Kopócs Tibor színpadán zsugorítottdoboz-méretű ez a szoba, tehát arányában már lefokozott, amit láttunk. A dobozház körül üresség: a külvilág is belül van, bezártan, titkaival, segíteni óhajtó balekségével. Mind így együtt élnek a bezártságot. Ami azon kívül van, az már meg nem tapasztalható. A másik remeklés, hogy ebben az előadásban az ajtónak középponti helye van. A nézőtérrel, velünk szemben van. És átlátszó. A természetes élet illúzióját adja hát a Főriséknél zajló küszködés. Mindenkinnek átláthatóan. De amikor a kimenetel, kiszabadulás következne, az ajtó az örkényi gondolatban funkcionál. A kimenetel képzetében a bezártság fejbekölintő valósága. A fiatalember Bodónak ezért válik az előadászáró ajtódorombólése zaklató, s tovább nyugtalanító gesztusává. Nem kasírozott ajtót csapkod, hogy már-már kidől a díszlet, hanem a plexi bejárat rendíthetetlenül láttatja velünk szemben a fiatalember kétségbeesett portréját is. Szembenézve a reménytelen, s mégis soha fel nem adható protestálással. Legalább doromboló igényességünkben megtartassunk! — mondja Gágyor Péter Kulcskeresőkje. Az előadás a kassai Thália erényeit és hibáit egyként mutatja. Hogy a naiva szerepkörből kinőtt Kövesdi Szabó Mária milyen kiváló színésszé érett. Neves elődöket láttunk pedig szerepében, mégis Nelli nyugtalanságát, asszonyiságát árnyaltságban ő adta leginkább. Amiképp Csendes László is a legénykedő hősök után a férfikorú figurák alakítója lett. Bolyongója nem sejtelmes. Rettegető realitás. Honnan jön, hová tart? Ő a közénk fészkelte nyugtalanság. László Géza Főrisának alaphangja: a jámborság. Szakmai kérdésességére válaszolván hiú, fellengzős kivagyiságát már nem volt ereje megmutatni. Mint Benedek Kovács József önmagában a jovialis szerelőt élte, de a szerep örkényi logikáját és csavartságát nem mutatta meg. Halványabban, de még a rendező ambíciója szerint szolgálta az előadást Murányi Anikó és Kiss Ágnes, ám Bodó rövid, de a dráma szempontjából egyik legfontosabb szerepét Krausz Tivadar nem tudta megjeleníteni. Gyöngye műkedvelőnek tűnt az együttesben, s még kedvező fordulat, hogy az említett ajtómegoldás a dorombóléssel, szinte ő ellenében is, felkiáltójellel zárja az előadást.

Csendes Lászlóról újólag. Merthogy Bolyai gyötrődését élte Kocsis István drámájában. Némi szövegrövidítés még használt volna az előadásnak, ami ebben a formában is érlelt, végig gondolt, komoly munka. A magányos személyiség gyötrődésének stációit járja végig Kocsis Bolyaival. Nem egy valóságos dolgozószobában monologizáló zseniről szól az előadás, amint azt többször láttuk, hanem az etikus ember feladatvállalásáról. Hogy bárminő nyomorítások ellenére se adhatja fel. A doromboló Bodóra felel a Bolyai rendezői gondolata. S ebben a már-már üres térben vívódó ember sorsa a hordóban szétszórt kéziratok között, felülről hulló szemétként valóságban végsőkig fokozott végjáték. Amíg Beckett líraiságában a közérzet abszurditása adott, hősei absztrakcióban vegetálnak és pusztulnak, addig Gágyor Kocsist kelet-európai nézőponttal valóságos állapotból fokozatosan viszi el a képtelenig. Ahonnét nincs tovább. Csak megrendülés. Jelenszolgálatunk nyugtalanításában. Egy szint hiányoltunk Csendesből, a lélek didergésének az állapotát. Olykor mintha lélekbiztonsági kormány működne benne, s nem engedni kiszakadni szélsőséges szívhangjait. Amit oly erősen láttunk Ferenczy István marosvásárhelyi Bolyai-előadásában. Említjük az ő előadását azért is, mert az egykori rendező, Különte Zsolt színpadi gondolkodásában leginkább Gágyoréhoz hasonlatos.

Amikor a kassai Thália produkcióit a jövőt tekintve a bizakodás tényében méltatjuk, a színház szellemi megújulásának olyan jeleit is regisztráljuk, hogy

Gágyorék egy-egy előadás hátterét milyen gondosan megtervezik. A Kulcskeresők alkalmából a színház büféjében Örkény egyik prózai művére készült képzőművészeti kiállítás nyílt, Kocsis drámájához egy fotósorozat kötődött, a színház utcai vitrinjei gondos és izléses kiállításban hívogatják az érdeklődőt. Szigeti László elgondolása szerint készült plakátok színházi gondolattal és képzőművészeti igényességgel szolgálják a propagandát — vajha az utcán kiragasztva is láthattuk volna! S lapozzuk át a Kulcskeresők műsorfüzetét! Eredeti irodalmi igényességű anyagok. Ebben is a hídszeret hangúlyozván. Karol Wlachowský műfordító Örkény Istvánval való találkozását írja meg, Nánay István Budapestről szól, Jiri Daňek színházi áttekintése Örkény prágai népszerűségét méltatja. Aztán Szigeti László, Gágyor Péter, Koncsol László, Tózsér Árpád, Grendel Lajos gondolkodik kis esszében a Kulcskeresőkről.

S ha a tervezettel ellentétben nem is láttuk, de hozzágondoljuk, s némi információ alapján ismerjük, hogy Gyurkó László Don Quijotéja és Tajovský klasszikusnak számító játéka jelzi még az alig egy esztendeje tartó Gágyor—Szigeti-korszakot, akkor úgy sejthető, hogy Kassán tudják tennivalójukat. Komoly munkának feszülnek. Fábry Zoltán jegyében. A vox humanát hallatva. Csak hosszan adassék nekik tér és bizalom.

ABLONCZY LÁSZLÓ

GÁL SÁNDOR

Fábry Zoltán sírjánál*

tisztelegni egyet jelent a számadástétellel. Mert Fábry Zoltán, az ember, s a Fábry Zoltán-i életmű a mi számunkra, utódokéra, ezt jelenti; vagy legalábbis ezt kéne, hogy jelentse. Nemcsak az emlékezés ünnepi perceiben, de hétköznapjaink során is.

Azért mondom ezt most és itt, mert az ünnepnapokon elégszer elsoroltatik remetevolta, stószí magánya, a stószí mérték igénye, rangja; egy sor jelző, amely egy-egy adott helyzetet próbál úgy fontossá tenni, hogy éppen a teremtő magány, a Fábry Zoltán-i igényesség és ethosz cselekvő — tehát jobbitó — hitele nincs jelen. Csupán szavak kopognak faltól falig, s közöttük bénaság és merevség, némaság és közöny. Sokszor tapasztaltam, hogy míg róla beszéltek, ő nem volt jelen. Nem volt jelen emberségének és emberségéből táplálkozó életművének szelleme. Márpedig számunkra nem a jelzőkkel felékesített Fábry Zoltán a fontos, hanem az a Fábry, akinek élete és munkája jelenünk szerves része; az a Fábry, s az a fábryas életmű, amely nemzetiségi gondjaink közepette felvetődő kérdéseinkre — ha kérdezzük — használható és eligazító válaszokat ad.

Sajnos ritkán kérdezzük! Pedig szava volna elég mai gondjaink felől. Nemzetiségi valóságunk, nyelvünk állapota, közgondolkodásunk színvonala, irodalmunk alakulása-fejlődése az ő munkáiban nyert megbízható eligazodási lehetőséget azok számára, akik felelősséggel vállalják a folytonosság megteremtésének egyáltalán nem könnyű feladatát.

Tudom, s rajtam kívül sokan tudják, hogy amit Fábry reánk testált, nem könnyű örökség. Nem könnyű, mert élni vele egyet jelent a cselekvéssel. Mert a

* Elhangzott Stószon, 1981. november 21-én.